

Peter V. Borisov

Dr. Gregorij Karbonarij (Oglar, Voglar) de Wiesenegg (1651–1717) – zdravnik in diplomat

Med slovenskimi in tujimi tiski zasledimo več krajših notic o delovanju doktorja Gregorija Karbonarija (Oglarja, Voglarja) de Wiesenegg.¹ Nove raziskave izpolnjujejo bele lise v življenjepisu tega imenitnega zdravnika in diplomata na dvoru carja Petra Velikega.

Pri preučevanju dejavnosti dr. Gregorija Karbonarija smo se seznanili z velikim številom poročil o njegovem uspešnem zatiranju kuge na Štajerskem in v prvi polovici 18. stoletja tudi v Rusiji.

Turški vpadi na Slovensko

Turška ekspanzija se je po 15. stoletju vedno bolj bližala središču habsburškega ozemlja; sčasoma je bila tudi bolj očitna. Prvič so Turki prišli na slovenska tla 1408 v okolici Metlike. Kranjski deželni stanovi so 1474 naslovili na papeža Siksta IV. prošnjo za pomoč proti Turkom.² Sovražni vpadi prek avstrijsko-turške meje so si sledili v daljših ali krajših časovnih presledkih. Vdori prek Une, Save, Drave in Donave na Ogrsko, Hrvaško, Kranjsko, Štajersko, Koroško in dalje proti severozahodu so bili iz stoletja v stoletje močnejši in intenzivnejši, morda pa tudi bolj siloviti, roparski, pobijalski in nasilni. Obrambni redi so sredi 15. stoletja pritegnili v deželno vojsko tudi kmete. Obrambna zamisel habsburške vladavine se je uresničila po letu 1537, ko se zasnje Senjska kapetanija (Maritima confinia)³ in začetki krajiške organizacije, ki se naglo širi proti severozahodu, vendar ta zgodnja Krajina ni mogla preprečiti nadaljnega prodiranja Turkov v deželo. Bila je prva zasnova Vojne krajine, ki se je po utrditvi državne meje na Uni, Savi in Donavi naglo razvijala v vojaško obrambno obmejno cono ali »živi zid« (lebendige Fortmauer). Tako je nad 200 let več ali manj uspešno odbijala sovražnikove navale in ovirala prodore Osmanove vojske. Proti koncu 15. stoletja so se zlasti v zvezi s turško nevarnostjo vrstili sestanki deželnih stanovskih odborov Štajerske, Koroške in Kranjske in povezovali so se v »Notranjo Avstrijo.«⁴

Poskusi organizirane in utrjene obrambe proti sovražniku so bili že v zasnovi malo uspešni, ker je Turkom uspelo, da so vsakič vedno globlje prodirali proti Zahodu. Krajina se je postopoma zaseljevala z Uskoki ali Vlahi, srbskimi in hrvaškimi begunci iz okupirane Bosne, ki so v 16.

¹ Navajamo nekaj pomembnih člankov o dr. Gregoriju Karbonariju: A. Koblar, Dr. Gregorij Oglar (Carbonarius de Wiesenegg). Dom in svet 1889, str. 149; F. Kavčič, Znameniti Slovenci. Ljub. Zvon 1895, 207; F. Legat, Gregorius Carbonarius de Wiesenegg. Mitth. d. H. V. f. Krain 1851, str. 71; M. Lachtin, Fremde Aertzte in Moskowitschen Reich. Janus B XI, 1906; M. Slekovec, Dr. Gregorij Oglar (Carbonarius de Wiesenegg). Slovenec 1889, str. 181; J. Parapat, Letopis mesta Kranjskega (1788–1870). Letopis Matice Slovenske 1870, str. 125; J. Vrhovnik, A. Koblar, Zgodovina Nakelske fare. Ljubljana 1885, str. 116; P. Horvat, Kranjska mesta. Novo mesto 1885, str. 119; A. Dimitz, Geschichte Krains. Laibach 1874, knj. IV., str. 78; Gurlt, Wernich, Hirsch, Biographisches Lexikon d. hervorragenden Aerzte aller Zeiten und Völker. Berlin-Wien 1930, knj. 1, str. 827; W. Richter, Geschichte d. Medicin in Russland. Moskwa 1815, knj. 2, str. 146–156; J. Čistovič, Istorija pervyh medicinskih škol v Rosii. S. Peterburg 1883, str. 172, itd., itd. Prim. tudi avtorjev članek v Slov. biografskem leksikonu.

² R. Peinlich, Geschichte der Pest in Steiermark. Mitt. d. H. V. f. Steiermark 1880; (28) : 69.

³ B. Poparić, Povijest senjskih uskoka. Zagreb 1936, str. 171.

⁴ B. Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda. Zv. 3, Ljubljana 1956, str. 51. Pregledno delo o turških vpadih na slovensko ozemlje v 15. in 16. stol.: V. Simoniti, Turki so v deželi že, Celje 1990. Isti avtor o protiturški obrambi v knjigi Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju, Ljubljana 1991.

stoletju že v večjih skupinah bežali prek turške meje na avstrijsko stran. Dunajske oblasti so rade dajale potuho takim »izgredom«: odločili so se, da se utrdi obmejni pas strogo vojaško. Beguncem so zagotavljale osebno svobodo in neke vrste avtonomijo, vendar z omejitvijo gibanja. Dovoljevale so jim oprostitev vseh dajatev plemstvu in cesarju pod pogojem, da se priseljenci svečano zaobljubijo doživljenjsko služiti cesarju v vojaških formacijah Krajine.

Pri nastanku Krajine je sodelovalo več činiteljev: po eni strani so izvajali pritisk na cesarja Hrvati, ki so bili neposredno ogroženi, po drugi strani kranjski deželni stanovni, ker so Turki pustošili tudi njihova ozemlja, in tretjič, odločujočo vlogo je imela tudi cesarjeva osebna želja, da zagotovi habsburški hiši ogrsko kraljestvo, ki je bilo prav tako pod nenehnimi udari sovražnika. Cesarjevo dokončno odločitev je po vsej verjetnosti pripravilo še dejstvo, da se je 1529 Sulejman II. Veličastni (1520–1566) nenadoma znašel pred samimi vrati Dunaja.

Krajina je bila razdeljena na Hrvaško krajino z generalatom v Karlovcu in Slavonsko krajino z generalatom v Varaždinu. Dokončna ureditev Krajine je bila določena s cesarskim patentom *Constitutio edictalis* (1629). Omenjena obmejna cona je bila baje tako močno utrjena, da je bil sleherni nekontrolirani prehod prek meje praktično skoraj neuresničljiv. Obmejni pas je segal po dolžini 1.900 km od Jadranskega morja do vzhodnega Erdeljsko-karpatskega gorovja.

Zanimivo je, da je prav na področju Vojne krajine prišlo do sodelovanja med vojaškimi in civilnimi oblastmi, kar ni bilo v tistih časih tako pogosto.

Ne le dobra organizacija Vojne krajine in njena vojaška ureditev, ki je prispevala k razvoju in napredku tega ozemlja, temveč je izredno pomembno tudi dejstvo, da se je Krajina razvila iz čisto vojaške organizacije še v medicinsko ustanovo prve vrste, ki je bila zlasti važna za vso srednjo Evropo, ker jo je varovala pred nalezljivimi boleznimi, zlasti pred najnevarnejšo – pred kugo.

Na Štajerskem sta bili središči vojaških obrambnih utrdb štajerske meje Ptuj ob Dravi in Radgona ob Muri, ki sta se sčasoma razvili v dobro oboroženi postojanki, ki sta skušali Turkom preprečiti vdore na Ptujsko polje in v Graško kotlino, s tem pa tudi v Maribor in okolico. Dežele srednje Evrope so bile nenehno ogrožene zaradi vpadov divjih hord skoraj do svojega osrčja, do vrat avstrijske prestolnice.

Habsburška država se je kot velesila uveljavila med 1620 in 1720; preteče zunanje nevarnosti se je dobro zavedala, ker so se politična nasprotja med krščanskim svetom in islamskim imperijem iz leta v leto vedno bolj stopnjevala, zgoščevala in zaostrovala ter končno dosegla tolikšno mero sovražnosti, da bi bilo naivno pričakovati, da bi se stvari uredile in umirile same po sebi. Dunajska diplomacija se je zelo trudila, zlasti za cesarja Ferdinanda I., kasneje pa tudi za Leopolda I., da pridobi Benetke za posredovanje (republika je že dalj časa živahno trgovala z Levantom), morda pa še koga drugega. Papež Inocenc XI. je 1682 daroval cesarju Leopoldu I. 200.000 tolarjev v zlatu kot vojaško pomoč za boj proti Turkom.⁵ Po svoji strani pa je tudi car Peter Veliki pričakoval, da bo papež podprl njegova načrtovanja glede uskladitve delovanja ruske in avstrijske vojske v vojni proti Turčiji. V naslednjem letu je bila sklenjena vojaška zveza med cesarjem Leopoldom I. in poljskim kraljem Janom III. Sobieskim in določila se je oblika skupnega delovanja obeh vojsk pri nadaljnjem bojevanju s sovražnikom. Leta 1683 je prišlo do drugega silovitega obleganja Dunaja in Seldžuki so že trobili zmago, ko se jim je sreča namah izneverila, da so morali odstopiti in naglo bežati proč. Turška vojska je to pot bila popolnoma potolčena in kristjani so na tihem gojili željo, da bi se Porta dokončno odrekla invazijam na njihovo ozemlje, toda turški vpadi so se nadaljevali z nezmanjšano močjo tudi po tem.

Obramba proti kugi na Štajerskem

Slovensko zgodovino pisje uvršča 15. in 16. stoletje med najtežja in prelomna obdobja v slovenski zgodovini.⁶ Poleg ropanja dobrin, pobijanja, plenitve, pustošenja in odganjanja

⁵ J. Gruden, *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje 1911. str. 342.

⁶ J. Voje, *Slovinci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana 1996, str. 5.

kristjanov v suženjstvo, so osmanske horde posredovale kugo in druge nalezljive bolezni ter epizootije, kajti ozemlje sultanata je bilo že od nekdaj endemično leglo in vir smrtonosnih okužb.

Kužne bolezni so v avstrijskih deželah povzročale neizmerno škodo na ljudeh, živalih in imetju ter hromile gospodarski razvoj. Epidemije so neredko trajale tudi po več let, v časovnih presledkih dveh ali štirih let, a včasih sploh niso pojenjale, temveč so se potuhnile ali umirile svojo smrtnost. Ob ugodnih pogojih so se vnovič razbohotile z nezmanjšano morilsko močjo. V nekaterih krajih se je bolezen javila v posebno težki obliki, zaradi katere je umrlo na stotine ljudi. Z ozirom na izgubo v ljudstvu je mortaliteta kuge daleč presegala vsa druga smrtonosna obolenja, vojne, glad ipd. Avstrija je v boju proti kugi imela veliko prednosti pred drugimi srednjeevropskimi državami, kajti imela je nekaj pomembnih izkušenj. Politična oblast je znala pravočasno in učinkovito izolirati okužene kraje in zajeziiti širjenje epidemije. Izvajala je stroge zdravstvene ukrepe, ki so bili glede na način in metodiko realizacije očitno med prebivalstvom neprijetni, kajti v okuženih področjih so z vso težo padali na ramena ljudi. Čeprav iz obsežne strokovne literature ne razpolagamo z zanesljivimi podatki o pokazateljih mortalitete in natalitete med epidemijami, kljub temu lahko trdimo s precejšnjo gotovostjo, da je zaradi posledic kuge bila zelo znižana nataliteta in zvišana mortaliteta prebivalstva. V mnogih slovenskih krajih je znašala umrljivost za kugo tudi do 30%.

Pomembno je, da Turki niso izvajali na svojem ozemlju nikakršnih protiepidemičnih ukrepov in bi bilo za fatalizem njihovih oblasti težko najti odgovarjajočo razlago, razen morda mnenja starih evropskih zdravnikov, ki so menili, da so Turki kugo istovetili z Alahovo kaznijo.

Bolezen se je v drugi polovici 17. stoletja silovito razmahnila po habsburškem ozemlju. Najbolj učinkovita zdravstveno-preventivna ustanova tistega časa je bil sanitetni kordon Vojne krajine. To je bila racionalna organizacija protiepidemiološke službe, izredna po zamisli in po obsežnosti, ki je ni najti primere v vsej Evropi (*antemurale christianitatis* et *sanitatis*). S potiskanjem turške sile od Une, Save in Drave proti jugu, t.j. proti njeni meji, se je izoblikovala močna sanitetno-vojaška ustanova, ki je preprečevala vdore kuge na Avstrijsko in branila s tem tudi druge dežele pred okužbo. Sčasoma je Vojna krajina, ki je bila po prvotni zamisli izključno le vojaška ustanova, postopoma postajala tudi vedno močnejša zdravstveno-preventivna organizacija. Sanitetni kordon je bil največji sistem celinskega karantenskega varstva v vsej zgodovini evropske medicine. Naloga sanitetnega kordona je bila dvojna: varoval naj bi avstrijsko ozemlje pred epidemijami in zaradi posebne organizacije (*rastelle*) vzdrževal nemotene trgovske stike med Avstrijo in Levantom.⁷

Iz strokovnega slovstva so znani opisi številnih kužnih epidemij, ki so v Evropi morale skozi stoletja. O tem so ohranjena več ali manj zanesljiva pisna poročila zdravnikov in tudi nezdravnikov, ki so praviloma grozovita in pretresljiva tudi za današnjega bralca. Bolezen, ki bi se od nekod nenadoma prikradla, bi v kratkem času okužila večje skupine ljudi, razvila hudo klinično sliko (*buboni*!) in infaustno prognozo, bi brez dvoma bila kuga. Zdravniško znanje o vzroku nastanka in širjenja kuge se je stoletja dolgo omejevalo le na miazmatično teorijo, ki pa podobnih pojavov ni znala razložiti. Po mišljenju starih zdravnikov se ne prenaša okužba neposredno od človeka na človeka, temveč bolezen nastaja zaradi vpliva pokvarjenega zraka na večje skupine ljudi. Najboljši poznavalec kuge je bil v prvi polovici 17. stoletja dunajski profesor anatomije Belgijec Paul de Sorbait (†1691), ki je kugo imel za zelo nevarno in strupeno in skoraj vedno smrtno bolezen: bolezen po njem nastaja iz kužnih semen (*Pestsame*) in povzroča okužbo, ki se prenaša od človeka na človeka, ali iz vneta (*Pestfunken*), ki se prenašajo od predmeta na človeka. Patološko stanje se razvije naglo in skoraj vedno neopazno ter uniči življenjske sile. Pod ušesi, pazduhami in na spodnjih telesnih delih povzroča bule, ture, uljesa in rjave, črne ali sive lise ali pege (*»črna smrt«*), v notranjosti telesa pa visoko vročino. Okuženec podleže bolezni v nekaj urah ali dneh. Zdravniki so svoje znanje dopolnjevali s kliničnim opazovanjem razvoja kužnih znamenj. Na temelju mnogih izkušenj so postopoma razvili bolj ali manj uspešne protiepidemične ukrepe.

⁷ P. Borisov, *Od ranocelništva do začetkov znanstvene kirurgije na Slovenskem*. Ljubljana 1977, str. 74.

Zdravljenje kuge ni bilo uspešno; zdravniki so predpisovali dieto s kislim mlekom ali vinom. Pri bubonski kugi so dajali odvajalne pilule iz aloe, stavili klistirje, izvajali prerez vene (phlebotomia) in incizio (rez) bubonov, za okrepitev srca pa dajali terjak. Bolnikom so kirurgi puščali večje količine krvi. Zrak so čistili z ognjem oz. s kresovi. Pri sumu na okužbo so dajali znojilo. V naših krajih so v 17. stoletju »zdravili« kugo tudi s posebnimi zdravilnimi kopelmi: bolnika so pustili skozi ves dan, da se je močno potil in mu puščali kri, stavili rožičke ipd., nakar so mu telo mazali s posebnimi protikužnimi mazili ali olji.

Malaparte⁸ je slikovito opisal splošno vzdušje, ki napada ljudi med epidemijo kuge. »Mrliči so ostajali doma tudi po več dni, preden je prišel ponje smetarski voz; počasi so razpadali na posteljah v topli in dimnasti svetlobi sveč... Iz neke luknje se je prikazala, noseč na ramah grobo krsto (bilo je pomanjkanje lesa in krste so bile zbite iz starih nepooblašanih desk, iz vrat starih omar, iz črvivih polken), gruča žensk in moških, ki so tekli, presunljivo jokali in vpili, kot da jim grozi kaka velika in neizogibna nesreča, stiskali so se okrog krste v ljubosumnem besu, kot bi se bali, da se bo kdo prišel pulit za njihovega mrtveca, da ga bo iztrgal iz njihovih rok, iz njihove ljubezni...«

Okužene osebe in blago, ki so ga prenašale ali prevažale s seboj in trgovale z njim (trgovske karavane), so netile bolezen tudi v krajih, ki so ležali bolj proti severu, proč od meje, na Štajerskem in notranjeavstrijskem ozemlju. Čeprav je bila vzhodna Štajerska odprt prostor, je bilo težje priti tja. Dostop do štajerske meje so ovirala utrjena mesta na Hrvaškem – Varaždin, Čakovec, Zagreb ipd.

Ko je kuga ponovno izbruhnila in tudi to pot dosegla Štajersko,⁹ so 1582 ustanovili na Dunaju zdravstveni svet, v katerega pristojnost so sodile notranjeavstrijske dežele in samo mesto Dunaj. Z ukazom cesarja Rudolfa II. (1576–1612) je bil svet 1585 preimenovan v »Institutio caesareorum Commissariorum ad officium magisterii sanitatis depotatorum«¹⁰ in s tem dobil nova pooblastila. Člani sveta so se imenovali commissarii sanitatis, ti so sodelovali z magistri sanitatis (kužnimi fiziki ali kirurgi), ki jim je bila med epidemijami zaupana preventivna in kurativna služba. Obe zdravstveni dejavnosti sta bili zelo odgovorni in naporni ter tudi življenjsko nevarni, ker so bili zdravniki (Pestilenz-Doctor) praviloma nenehno v neposrednih stikih z okuženci. Glasom uradnih predpisov so komisarji morali biti v tesnih stikih z magistri sanitatis tudi izven časa epidemij in so z njimi vred skrbeli za organizacijo protiepidemiološke službe. Dunajske oblasti so sočasno ustanovile še nadzorno komisijo za kugo (provisores sanitatis).¹¹

Med stoletnim obstojem je ustanova izdala 14 dekretov in predpisov proti kugi. Konec 17. in v prvi polovici 18. stoletja je Consilium svoje delovanje razširil tudi na Koroško, Kranjsko, avstrijsko Primorje, Ogrsko in druge obmejne kraje.

Nenavadno huda oblika bubonske kuge je 1678 izbruhnila v Bosni. Bolezen se je naglo širila prek avstrijsko-turške meje in morila dnevno po več sto ljudi hkrati. V 80 letih se je kuga, ki so jo Turki sprva zanetili na Ogrskem, selila na Štajersko in povzročila številne epidemične valove (v letih 1609, 1647, 1679–81, 1690 in 1712).¹²

Ko je radgonski zdravnik dr. Jurij Dipat¹³ zbolel za kugo in ji 1647 podlegel, so štajerski deželni stanovi napotili iz Gradca zdravnika dr. Tobiasa Reisnerja v Radgono, kjer se je bolezen utrdila za več tednov. Novi, hujši epidemični val je 1680 zopet udaril po mestu in se naglo pomikal proti periferiji, nekaj mesecev pred tem (1679) pa je kuga divjala v neposredni okolici Radgone. Epidemija je vsakič pobrala okoli 50 do 60 bolnikov in se nato selila prek Ogrske na zahod ali pa se je usmerila naravnost proti Gradcu in segala skoraj do Dunaja. Konec 1678 so centralne oblasti ustanovile trdno vojaško zaporo proti Ogrski, da bi preprečile vdor bolezni na avstrijsko stran.

⁸ C. Malaparte, *La pelle* (slov. prevod: Ljubljana 1962, str. 73).

⁹ R. Peinlich, gl. v op. 2 navedeno delo, str. 44.

¹⁰ P. Borisov, gl. v op. 7 navedeno delo, str. 91.

¹¹ V. Travner, *Kuga na Slovenskem*. Ljubljana 1934, str. 119.

¹² R. Peinlich, gl. v op. 2 navedeno delo, str. 49.

¹³ V. Travner, gl. v op. 11 navedeno delo, str. 110.

Zaradi nepazljivosti obmejnih organov pa se je kuga že v avgustu 1679 zanesla z balami volne, ki so jih potniki prevažali prek meje, da bi z njo trgovali, in je v Hartbergu umrlo do konca leta 146 oseb. Novi izbruh epidemije se je primeril v drugi polovici 1680 že v Friedbergu in Voraui ter se nato vrnil v Hartberg. Od tod se je kuga širila proti Fürstenfeldu in udarila po Gradcu, kjer je strahovito pustošila in pomorila 2.340 ljudi.¹⁴ Ker je število bolnikov to pot nenavadno naraslo, so commissarii sanitatis improvizirali pri Waltendorfu lazaret za okužence. O divjanju bolezni na Štajerskem pričajo še danes ohranjena kužna znamenja. Le-ta običajno označujejo mesto pokopa mrličev med velikimi epidemijami. Večje število kužnih znamenj je zlasti v Slovenskih goricah in na ravnini ob desnem bregu Mure med Špiljem in Ljutomerom, kjer so epidemije pomorile največ ljudi.

Na Štajerskem se je v boju proti kugi zlasti odlikoval radgonski mestni sodnik Matija Gopleis,¹⁵ ki je bil za nevarno in samopožrtvovalno delo nagrajen s plemiškim naslovom. Tudi frančiškani in kapucini (t.i. Pestentarii) so bolnikom nudili tolažbo in pomoč in se aktivno vključevali v protiepidemično službo. Redovniki so zaradi prevelike vneme zasejali okužbo v samostanu in to je povzročilo, da je zbolelo večje število bratov in nekateri od njih so v par dneh umrli. Zanimivo je, da so se od vseh Radgončanov najbolj sramotno izkazali mestni uslužbenci: že ob prvih izbruhih epidemije so zapustili pisarne in urade in zbežali iz mesta: *fuge cito, longe et tarde revertere!* (Znameniti iatrofizik Koprčan Santorio Santorio (1561–1636) je zapisal: »Tisti, ki ponuja zoper kugo namesto bega iz mesta kako drugo sredstvo, je norec ali lažnivec.«) Oblasti so uradnike strogo ukorile in odredile, da morajo opravljati svoje službene dolžnosti ne glede na strah pred kugo, sicer so jim zagrozile z odpustom. Iz štajerskih deželnihih arhivov je razvidno,¹⁶ da se je tisti čas posebno sramotno izkazal Ivan Lenard Mohr, kužni podkomisar in član deželnihih stanov, ki se je resda sprva upiral, da bi prevzel to odgovorno dolžnost, končno pa se je pritiskom le vdal. Ko je kuga udarila tudi po njegovi posesti v Križevcih, je napravil vrsto prestopkov: tako se sploh ni pobrigal za usodo svojih tlačanov, županu v Borecih in nekaterim uslužbencem pa je celo proti predpisom dovolil, da so zapustili okužene kraje in mimo odšli v Radgono. Deželne oblasti so zato naložile predsedniku radgonskega deželnega sodišča Ivanu Wendteyssenu, da izda zaporno povelje za boreškega župana, toda kužni podkomisar se je temu ukazu odločno uprl in izjavil, da cesarjeve ukaze sicer vestno izpolnjuje, medtem ko ukazov notranjeavstrijskih oblasti ne bo izvrševal. Zato ni privolil, da zapro župana, temveč je celo nesramno zagrozil, da bo ukazal streljati na sodne organe, če bi vztrajali pri svoji odločitvi in ga prišli zapret. Deželni stanovi so kužnega podkomisarja v imenu cesarja pozvali v Gradec na zaslišanje in ga takoj zaprli zaradi veleizdaje. Zanj pa se je zavzel deželni glavar, ki je ostro grajal sodne oblasti kot kršitelje stanovskih pravic. Za obtoženca je celo izjavil, da ta ni rekel ničesar takega, kar bi žalilo cesarjevo osebnost. Sodne oblasti pa so kljub temu vztrajale pri svoji odločitvi, sklicujoč se na cesarski patent iz 1680. Kako se je ta spor končal, nam znani viri ne povedo.

V Radgoni je sredi 1681 ponovno izbruhnila zelo huda oblika epidemije. To pot je bila baje krivda na neki skupini občanov, ki so brez dovoljenja mestnih oblasti ekshumirali več kužnih grobov in prenesli posmrtno ostanke na pokopališče v posvečeno zemljo ter s tem povzročili razplamtevanje novih valov epidemije. Med žrtvami je bil tudi mestni radgonski zdravnik dr. Janez Gašper Zollner.¹⁷

V spomin na veliko morijo so občani zgradili v Melovju, na Stavenskem vrhu, v Polici idr. kužna znamenja, na glavnem radgonskem trgu pa so 1682 postavili kip sv. Device Marije.

¹⁴ R. Peinlich, gl. v op. 2 navedeno delo, str. 45.

¹⁵ V. Travner, gl. v op. 11 navedeno delo, str. 120.

¹⁶ R. Peinlich, gl. v op. 2 navedeno delo, str. 45.

¹⁷ R. Peinlich, gl. v op. 2 navedeno delo, str. 69.

Karbonarij, magister sanitatis na Štajerskem

Po smrti dr. Zollnerja in po nenadni odpovedi službe dr. Janeza Missona, je v mesto pripotoval 1681 iz Pliberka dr. Gregorij Karbonarij, ki se je med tem zaradi velikih izkušenj s kugo zelo proslavil. Bolezen je tisti čas neusmiljeno divjala v Pliberku na Koroškem.

Gregorij Karbonarij (Oglar, Voglar) je bil rojen 12. marca 1651 kot drugi sin revnega kmeta Martina Oglarja in matere Alenke roj. Zalahka (Zalohka?) v Naklem pri Kranju. Iz izpiska kranjske matične knjige je razvidno, da sta bila 4. septembra 1653 vpisana dva Gregorijeva botra – Adam Seneke in Mihael Povc (ali Pavc).¹⁸ Zanimivo je, da je priimek Voglar skoraj verjetno v zvezi z Gregorijevo rojstno hišo, ki je stala na kraju vasi, torej na »voglu«, po drugi razlagi pa je priimek Oglar nastal iz besede »oglj«, kar pomeni, da so bili njegovi predniki oglarji. Polatinjeni priimek Carbonarius je uporabljal že rod Oglarjev, tako 1653 tudi oče Martin, a ne dosledno, Gregorij pa od študentskih let dalje. Ker se je priimek Karbonarij (Carbonarius) dosledno uporabljal v starejši slovenski literaturi, smo se odločili, da ga rabimo tudi mi.

Gregorij Karbonarij je v osnovno šolo hodil v Kranju, »studiae humaniorae« pa je kot sin revnih staršev absolvirал 1672 v celovski jezuitski šoli (z jezuiti tudi kasneje ni prekinil stikov). V Gradcu je 1674 obiskoval filozofske študije in doktoriral. Očetova želja, da bi Gregorij postal duhovnik, se ni uresničila, ker je odšel na Dunaj, kjer se je vpisal na medicinsko fakulteto; nekaj časa je tu vršil dolžnosti »consultatorja«. Medicinske študije je nadaljeval v Bologni in Rimu, kjer je bil 1675 promoviran za doktorja medicinae universae. Po vrnitvi iz Italije je Karbonarij najprej deloval med 1675 in 1681 kot magister sanitatis v koroškem Pliberku (Bleiburg), kjer se je zelo uspešno boril proti kugi. 1681 je epidemijo zatiral še v Radgoni, nato pa v okolici Vorau, Friedbergu in Hartbergu ter si pridobil dragocene izkušnje. Za zdravniško službo je prejemal 300 fl letne plače in dodatek na položaj magistra sanitatis.¹⁹

Karanteno (iz ital. quaranta = štirideset) so med epidemijami izvajali v avstrijskih deželah od 16. stoletja po vzoru na Dubrovnik in Benetke (1377). Karantena sodi med največje dosežke srednjeveške preventivne medicine. Ideja temelji na popolnoma pravilni podmeni, da se kuga širi s prenosom kontagija (kužila) v zdravo okolico. Vsi predpisi in preventivni ukrepi, ki so jih izvajali zdravniki in oblasti, da bi prebivalstvo obvarovali pred kugo, so imeli en sam cilj, da se prepreči prenos bolezni. Toda pri objavi takih preventivnih ukrepov praviloma niso upoštevali dejanskega načina prenosa in širjenja kuge. V 17. stoletju so nastale nove kužne teorije. Izrednega pomena za prakso je bila kontagijska teorija, ki je trdila, da okužba nastopa pri neposrednem stiku z okužencem. Za drugo teorijo, za infekcijsko, na katero so prisegali nasprotniki kontagijske teorije, je bil pri nastanku bolezni odločujoč okužen zrak (v katerem je okuženec bival nek določen čas). V boju proti kugi je bil glavni poudarek na osebni higieni. Potniki, ki so med divjanjem epidemije na turški strani prestopili avstrijsko-turško mejo, so se morali do golega sleči, okopati in preobleči v sveže perilo in čisto obleko, umazano pa so morali preprati in prelikati. Vse do 19. stoletja niso bili zdravnikom znani pravi vektorji okužbe.

Med epidemijo prve stopnje (ko je na turški strani divjala najhujša oblika bubonske kuge) so potnike, ki so prišli na avstrijsko stran, izolirali v karanteni za 40 dni. Toda izolacija bolnikov in sumljivih oseb ne bi bila zadostna, če ne bi upoštevali načina prenosa kuge. Zato je bila dostikrat profilaksa bolezni neuspešna. Kontagionisti so vztrajno zagovarjali obstoj karantene, nasprotniki, privrženci teorije o miazmah, pa so imeli karantenske ukrepe za nesmiselne. Po drugi strani pa so bili karantenski prostori navadno zgrajeni na hitro roko, dostikrat neurejeni in improvizirani, da je bilo bivanje v njih zelo mučno. Tudi glad je bil bolj ali manj vedno navzoč, kajti ustrezna pomoč s strani oblasti je bila razmeroma majhna in neizdatna. Pripomniti moramo, da karantenskih predpisov niso ustvarili zdravniki, temveč commissarii sanitatis. Zdravniška

¹⁸ Nakeljske matrike 1651. Škof. arhiv Ljubljana: 2. martius baptizatus est Gregorius legitime natus filius ex patre Martino Oglar et coniunget eius Alenka Zalahka /Zalohka?/ eius patrius fuere Adamus Senex et Michael Povc.

¹⁹ P. Borisov, Voglar (Oglar, Carbonarius) Gregor. Slov. biografski leksikon, zv. 16, Ljubljana 1986, str. 552.

dolžnost je bila omejena le na preglede sumljivih oseb in na odgovor – ali gre v danem primeru za kugo, ali ne.

Bolniki, ki so bili med epidemijami navezani izključno le na tujo pomoč, so oblastem povzročali velike skrbi in materialne stroške. Razumljivo je, da posamezna mesta, trgi, graščine ali zasebniki niso mogli nositi tako velikih materialnih bremen, zlasti ne, ker so bili skoraj vsi zdravstveno-varstveni ukrepi v prid celokupnemu prebivalstvu dežele. Stroške so navadno delili tako, da jih je država (erar) prevzela do polovice, ostale izdatke pa so morali pokrivati deželni stanovi, mesta ali trgi. Ker prave razmere nikdar niso bile natančno znane, ker so bili izdatki zelo veliki in ker se škoda ni dala pogostoma do kraja ugotoviti, so nastajali spori in tudi dolgotrajne pravde. Končni izid pa je bil vedno isti – trpeti so morali vsi, zlasti pa siromaki. Toda tudi tu je Karbonarij znal uravnati stvari tako, da niso bili stroški zdravljenja preveliki in da je bil bolnik denarno čim manj prizadet.²⁰

Ko se je Karbonarij vrnil v Radgono, se je nastanil v hiši meščana Matije Fluherja, ki je 1683 umrl za kugo. Istega leta je Karbonarij kot »Philosophiae et Medicinae Doctor wie auch bestellter Physicus« poročil vdovo in priženil pastorko Jakobino Sabino Rebeko, naslednjega leta pa se mu je rodila hči Marija Antonija. Zaradi izrednih uspehov v boju s kugo je bil z odlokom deželnih stanov v Gradcu imenovan 1685 za protomedika za Koroško in Štajersko, napredoval pa je tudi v svetnika (z letno plačo 500 fl).

Avstrija je že v Karbonarijevem času imela veliko pomembnih izkušenj na torišču epidemij, uporabljajoč pri tem racionalne ukrepe. Oblasti so razglašale kužne rede (Infections-Ordnung),

INFECTIONS

Ordnung/

ANNO M. DC. XXV



Nachgedruckt zu Laybach im 1691. Jahr / bey Joseph Thaddeo Mayr/
einer löblichen Landschaft in Grain Buchdruckern.

Naslovna stran Kužnega reda iz leta 1625 (ponatis v Ljubljani 1691)

²⁰ Med epidemijo kuge je prejel magister sanitatis 4 do 10 talerjev za obisk in pregled bolnika oz. osumljenca (1 taler = 1,5 renškega goldinarja; 1 renski goldinar = 60 krajcarjev).

predpise o zatiranju in preprečevanju kuge, ki so bili skrbno, dosledno in obširno v vseh podrobnostih izdelani in za tisti čas tudi zelo preudarni in moderni. Med ljudstvom pa so zaradi načina in metodike realizacije le-teh bili nepriljubljeni in kot smo omenili, so v okuženih krajih težko padali na ramena prebivalstva.

Prvi kužni red na Avstrijskem (der römischen kaiserlichen Majestät Verordnete über Infections-Ordnung)²¹ je izdal 1562 cesar Ferdinand I. Podobni redi so imeli poleg administrativnega zlasti zdravstveno-varstveni značaj. Večkrat so bili objavljeni tudi kasneje, kar je razumeti tako, da je bil sleherni boj s kugo tvegan in v resnici malo uspešen. Kdor se je enkrat okužil, je po vsej priliki tudi kmalu umrl.

Na Štajerskem je bilo izdanih več kužnih redov (1625, 1646, 1679 in 1681); natančno so predpisovali čas, sredstva in načine, s katerimi bi se dalo bolezen omejiti (osebna higiena, pranje perila in obleke ipd.) oziroma omiliti in zavreti. Imenovana so bila tudi zdravilna sredstva, ki so temeljila na zmotah, napačnih predpostavkah in praznoverju, kar je bilo v skladu z razvojem tedanje medicine. Redi so vsebovali prav tako posebne predpise, ki so veljali na meji: ravnanje s potniki in tranzitnim blagom. Najbolj drastičen in tudi najstarejši zdravstveno-varstveni ukrep proti nalezljivim boleznim (kugo) je bila stroga izolacija bolnikov v lazareti in sumljivih oseb v karantenah.

Deželni glavar za notranjeavstrijske dežele v Gradcu je 1625 izdal »Red, kako ravnati z okuženci«, ki je veljal na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem (red je bil 1691 ponatisnjen še v Ljubljani). Kužni redi so vsebovali prav tako navodila o pravilnem ravnanju z okuženci; odrejali so načine in kraj pokopa mrličev ter odstranjevanje okuženih hiš in predmetov, kakor tudi postopek z živino okuženca. Sumljive osebe je bilo torej treba po predpisih osamiti za določen čas v kontumacijah (za 40 dni), bolnike pa hospitalizirati in zdraviti v lazareti pod nadzorstvom zdravnikov. V slovenskih krajih je bilo izdanih večje število kužnih redov (1521, 1562, 1566 in 1593), nekateri od teh so bili večkrat prenovljeni, drugi zopet nanovo revidirani (1625, 1646, 1679 in 1681).²² Posebne administrativne naloge so izvajali kužni komisarji, duhovščina in druge uradne osebe, zdravstvene pa magistri sanitatis. Kontagijski nadzorniki so imeli velika pooblastila, pod njihovim poveljstvom je bila s puškami oborožena straža. Kužni komisarji so večasih prihajali navzkriž z zemljiškimi gospodi, ki so svoje podložnike pošiljali iz neokuženih krajev na tlako v okužene. Gosposko so zato večkrat opozarjali in ji grozili z globo. Med epidemijami so bili oblastni ukrepi neizprosni: posegali so v družino in nasilno ločevali njene člane, odrejali opustitev bivališč in povzročali materialno škodo zaradi požiga hiš in imetja. Med epidemijami je bilo zato zadrževanje prebivalstva neredko odklonilno do ukrepov oblasti in to kljub strogim sankcijam, ki so zadele kršilce. Komisarji so skrbeli za postavitve zapor na cestah in po potrebi so podirali tudi mostove, da bi omejili gibanje prebivalstva in zaježili širjenje kuge. Nihče ni smel prek meje, če se ni mogel izkazati, da je prestal šesttedenski kontumac. Za prehod prek meje so izdajale oblasti posebne prepustnice (fede). Predpisi so bili zelo strogi v vsakem oziru in brez razlike proti vsem osebam, ker se je oblast počutila proti kugi nemočno. Cerkevne oblasti pa so po svoji strani pozivale redovnike (frančiškane, kapucine, minorite idr.), da bi se javljali za previdenje bolnikov in kot tolažniki umirajočih.

Deželni stanovi so od 16. stoletja izdajali zdravstveno-propagandne lepake in brošure (regimenti, Arzneibüchel), ki so nazorno in v ljudskem jeziku svarili meščane pred kugo. Prav tako so tiskali pratike ali koledarje, ki so na podlagi astroloških znamenj napovedovali slabo letino in kugo. Tako so bili v 17. stoletju na Štajerskem razširjeni posebni koledarji z napovedmi (Prognostica), ki so jih sestavljali deželni »mathematici« (npr. celjski deželni fizik Jakob Strauss, Hieronim Lauterbach idr.).²³ V 16. stoletju pa so bili zelo iskani tudi graški koledarji (Schreibcalender).

²¹ Macher, Handbuch der k. k. Sanität-Gesetze und Verordnungen. Knj. 1, Graz 1846, str. 9.

²² V. Bazala, Calendarium pestis. Acta histor. med. pharm. veter. 1962, str. 51.

²³ P. Borisov, gl. v op. 7 navedeno delo, str. 123.

16. in 17. stoletje je bila »klasična doba bubonske kuge« na slovenskih tleh: epidemije so bile v tem času najbolj zločeste in so povzročale množično iztrebljanje prebivalstva. Oblasti so sčasoma prišle do zaključka, da občasni zdravstveno-obrambni ukrepi niso bili dovolj učinkoviti in so zato 1710 izdale »Dekret o kugi«, ki je med epidemijo na turški strani odrejal popolno prekinitev obmejnega prometa, kar pa je z gospodarskega stališča pomenilo velik zastoj v trgovini.

Karbonarijeva pot v Rusijo

Karbonarij je v Radgoni deloval do 1687. Iz Gradca je pripotovala vest, da ruska vlada prek Dunaja snubi večje število zdravnikov za službo v Rusiji. Karbonarij se je javil na razpis.

V Rusiji je tisti čas primanjkovalo večših zdravnikov. Brata carjeviča Ivan in Peter sta bila po smrti carja Fedorja še nedoletna, zato je vodstvo države prevzela 1682 kot regentinja njuna oblastiteljna petindvajsetletna sestra Sofija (1682–1689). Ker je bil carjevič Ivan zelo bolan, je ruski dvor prosil avstrijskega cesarja Leopolda I. (1658–1705), da posreduje pri iskanju dobrih zdravnikov. Med ruskim in avstrijskim dvorom so bili že dalj časa prijateljski odnosi, kajti vezal ju je vojaški pakt, sklenjen med obema vladama in usmerjen na pripravo za vojno s Turčijo. Latinsko pismo, ki ga je poslal ruski dvor na Dunaj 11. septembra 1685, je med drugim zagotavljalo, da bodo zdravniki v Moskvi dobro sprejeti, primerno plačani in se bodo lahko vrnili domov, kadar jih bo volja.²⁴

Cesar Leopold I. je pohitel, da ustreže prijateljski državi. Stanovi na Avstrijskem so natančno dobili obvestilo. Štajerski deželni stanovi so na Dunaj sporočili, da bi za rusko službo imeli takega zdravnika, dobrega strokovnjaka, ki bi bil voljan sprejeti ponujeno mu službo in si popraviti materialno stanje. Dvorni pisarni so takoj sporočili osebne podatke za dr. Gregorija Karbonarija.²⁵ V pismu z dne 10. aprila 1686 so dunajske oblasti sporočile v Moskvo, da imajo dva zdravnika, ki bi lahko prišla v Rusijo. Oba sta bila že strokovno izprašana. Sočasno so omenili še posebno cesarjevo željo, da naj bi ruska vlada dovolila katoliškim vernikom, ki živijo v Moskvi, neovirano izvrševati svoje verske obveznosti tudi v bodoče, podobno kot je to dovoljeno protestantski verski skupnosti in reformistom.²⁶

Dvorni zapriseženi tolmač za ruski jezik na Dunaju Adam Still je konec leta 1686 prav tako sporočil v Moskvo državnemu kanclerju knezu Vasiliju Vasiljeviču Golიცinu, da sta mu cesar in kancler dvora grof Thun Königsegg naložila, da bi poiskal »učene in izkušene zdravnike, ki razumejo ruščino oziroma poljščino« za rusko službo. Ukaz je v točnosti izpolnil. Od izbranih kandidatov bi bila dva zdravnika, ki bi najbolj odgovarjala zahtevam. Prvi je Gregorij Karbonarij, dr. Phil. et Med., ki sta ga cesarskemu dvoru priporočila kancler sv. rimskega cesarstva nemške narodnosti grof Thun Königsegg in štajerski deželni glavar v Gradcu Ivan Adam de Monzelia. Omenjeni zdravnik je poročen, rimskokatoliške vere in obvlada latinščino, italijanščino, nemščino in staroslovanščino; zelo je več v stroki in bil že večkrat pohvaljen. Zdaj deluje kot protomedik v Radgoni na Štajerskem. Svoje zdravniške zmožnosti bi rad uporabil tudi v Rusiji in si izboljšal materialno stanje. Odlikoval se je zlasti v boju proti kugi, kjer se je izkazal za zelo sposobnega. Prosil je De Monzelia, da se zanj zavzame.²⁷

Drugi zdravnik je Giacomo Pylarini iz Benetk, pravoslavne vere, neoženjen, ki obvlada poleg latinščine in italijanščine še starogrščino. Je prav tako strokovno neoporečen in ga predlaga sam cesar. V nekem sorodstvu je baje z doktorjem teologije in duhovnikom Ivanom Lihudo,²⁸ ki živi v Moskvi. Oba zdravnika sta voljna nastopiti službo takoj, ko prejmeta potrditev ruske vlade. Nestrpno namreč pričakujeta pozitivni odgovor in prosita, da bi jima določili višino letne plače in

²⁴ W. Richter, *Geschichte der Medicin in Russland*. Th. 2, Moskwa 1815, str. 146.

²⁵ P. Wichner, *Beiträge zu einer Geschichte des Heilwesens, der Volksmedizin, der Bäder und Heilquellen in Steiermark bis incl. Jahr 1700*. Mitth. d. H. V. f. Steiermark, Graz 1885; 33:17.

²⁶ Pamjatki diplomatskih snopenj drevnej Rossii s deržavami inostrannymi. S. Peterburg 1864. Tom VII. Akty moskovskogo prikaza. Rusky zahranični histor. archiv. Praha IV. Loretnské nam. č. 109, str. 324.

²⁷ Pamjatki, gl. v op. 26 navedeno delo, str. 326.

²⁸ Pamjatki, gl. v op. 26 navedeno delo, str. 323.

povrnili potne stroške. Knez Golicev je pohitel z odgovorom in sporočil kanclerju Königsegg, da sta oba zdravnika sprejeta v službo brez zadržkov in da bi lahko pripotovala. Glede potnih stroškov je vse urejeno, vlada jih jima bo povrnila, glede višine letne plače, pa se bo ta ravnala po njihnih uspehih. Ko se bosta zdravnika pripeljala na državno mejo, ju bodo pričakali ruski predstavniki oblasti, ki ju bodo pospremili do Moskve.²⁹

Pogajanja in dopisovanja so se zavlekla skoraj za dve leti. Zato sta car Peter in Sofija 1687 ponovno pisala na Dunaj. Jan Krištof Žirovsky, avstrijski veleposlanik v Moskvi, je knezu Golicevu sporočil, da sta oba zdravnika pripravljena za odhod.³⁰ Vendar sta Karbonarij in Pylarini odpotovala v družbi s češkim jezuitom Tobijašem Tiševskym šele proti koncu 1688.³¹ Potovali so skozi Bratislavo, Krakov, Lublin, Brest, Baranoviče, Minsk in Smolensk. Po dolgem in napornem potovanju,³² ki je trajalo skoraj štiri mesece (med vožnjo so morali večkrat počivati, zamenjati konje, popraviti kočijo in urediti še marsikaj), so v februarju 1689 pripotovali na rusko državno mejo.

Tujci, ki so v tistem času potovali v Rusijo, so bili pod budnim nadzorstvom obmejnih organov. Po padcu regentinje Sofije in kneza Goliceva je po smrti brata Ivana prevzel 1689 vodstvo države car Peter I. (1682–1725). Upor sovražnih strelcev, privrženecv caričine Sofije, je kruto zadušil. Nova oblast se je morala boriti proti notranjim in zunanjim sovražnikom. Zaradi napetosti v državi je car izdal ukaz, glasom katerega niso smeli tujci brez dovoljenja oblasti potovati v Rusijo. Za prekoračitve državne meje so potrebovali posebno dovoljenje, izdano od »Posolskega prikaza« (Poslaniški urad). Toda tudi potnika s takim dovoljenjem je bilo treba temeljito zaslišati, da bi se ugotovila njegova identiteta in namen potovanja (»keine Ausländer ohne besondere Zaarische Erlebniss durch zulassen«). Vzrok za tak strogi carjev ukaz je bil posledica neljubega dogodka z nekim mistikom Quirinusom Kuhlmannom,³³ ki se je med uporom strelcev v Moskvi zelo čudno vedel in je s širjenjem svojega mysticizma pridobil nekaj pristašev. Oblastem se je zdel zelo sumljiv, zato so ga prijeli in je na začetku 1689 jezuit G. David kot sodni izvedenec prisostvoval sojenju Kuhlmannu. Obsodili so ga na smrt in končal je na grmadi. Za vsa mejna vojvodstva pa je bil carjev ukaz 1692 omiljen.³⁴

Zdravnika, ki sta potovala v Moskvo, sta bila na meji zaslišana; z dr. Karbonarijem ni bilo težav, dr. Pylarini pa je prejel sporočilo o smrti svojega očeta, ki je nenadoma umrl v Kefaloniji, zato je prekinil potovanje, odpotoval domov in prispel v Moskvo šele 1690. V skladu z veljavnimi predpisi je bil strogo zaslišan že v Pskovu (obstaja več variant o njegovem življenjepisu in opisu njegovega službovanja). Pskovski vojvoda Mihael Sobakin, izvrševalec carjevega ukaza, je o zaslišanju Giacoma Pylarini poročal v Moskvo: zdravnik Pylarini je grške narodnosti, pravoslavne vere, deloval je nekaj časa v Benetkah. Rojen je bil 9. januarja 1659 na otoku Kefalonia (Cephalonia). Medicino je študiral v Padovi, kjer je bil promoviran. Najprej je zdravnikoval na otoku Candia, nato je šest let služboval pri kapitanu Paši (Capitains-Pascha) v Carigradu, potem je bil štiri leta osebni zdravnik valaškega kneza Serbana Kantakuzena v Bukarešti. Poleg grškega zdravnika iz Carigrada Emanuela Timonija (+1718) je bil prvi, ki je v 18. stoletju seznanil Evropo z variolizacijo (cepljenje proti črnim kozam) in spisal na to temo več razprav.³⁵

²⁹ Pamjatki, gl. v op. 26 navedeno delo, str. 324.

³⁰ »Dr. med. Gregorij Carbonarius, ki je bil do zdaj fizik v Radkersburgu na Štajerskem, želi zaradi gmotnih razmer uveljaviti strokovne sposobnosti druge. Zvedel je, da so na Dunaju iskali zdravnike za Moskvo in Poljsko. Upa, da se bo v vsakem primeru obnesel v omenjenih severnih deželah, ker je več v medicinski stroki in v latinskem, nemškem in staroslovanskem jeziku. Zato me je prosil za pomoč in priporočilo, česar mu tudi nisem mogel odreči. Najsijajnejši in prevzvišeni knez Njeg. av. ces. kralj. vel. najpremlostivi gospod, da bi zadostil želji presvet. in mogočnih vladarjev cesarjev in vel. knezov, jim pošilja osebnega dvornega zdravnika, da bi obvaroval na dolga leta zdravje Njih. car. velič. Skrbel bo za njih prav tako, kakor za cesarja samega.«

³¹ A. Florovskij, Ruská mluvnice českého jesuity r. 1690. Slovo a slovesnost IV, Praha 1939, štev. 4.

³² Domnevena smer potovanja Karbonarija temelji na zapiskih tajnika avstrijskega poslaništva v Moskvi Johanna Georga Korba.

³³ W. Richter, gl. v op. 24 navedeno delo, str. 386.

³⁴ K. V. Elpatjevskij, Učbenik ruskoj istorii. Kolomea, S. Peterburg 1899, str. 273.

Pylarini je na zaslišanju izjavil, da je Sophronius, učitelj latinščine na moskovski Slavjano-greko-latinski akademiji, njegov sorodnik. Ko so oblasti izprašale še tega, so se prepričale, da je govoril resnico. Pylarini je odpotoval v Moskvo, kjer pa ni dolgo ostal, komaj pičli dve leti, in že je potoval v Levant, kjer je 1692 bil vršilec dolžnosti beneškega konzula v Smirni, kasneje pa še v Egiptu. Umrl je 18. junija 1718 v Padovi.

Cesar Leopold I. je v pismu carju Petru I. pohvalil dr. Pylarinija in poudaril njegove strokovne zmožnosti ter izredno marljivost. Za Karbonarija pa je izrazil željo, da bi ta ohranil tudi v Moskvi svojo katoliško vero.³⁶ Zaželeno bi bilo, je pisal, da bi Karbonarija kot dobrega strokovnjaka nagrajevali s primernimi darili, t.j. s srebrom, soboljevino ipd., prav tako pa, da bi mu določili primerno vsoto za redne dnevne izdatke.

Car Peter Veliki je poslal vojvodi Musinu-Puškinu v obmejni Smolensk dne 30. septembra 1689 naročilo, da pripravi primerne konje in udobno kočijo za zdravnika in jezuita Tihovskega.³⁷ Musin-Puškin je v začetku novembra sporočil carju, da so imenovani že pripotovali. V skladu z ukazom jim je pripravil vse potrebno za udobno potovanje. Iz Karbonarijevega potnega lista je razvidno, da je v Moskvo potoval s svojo ženo.³⁸

Karbonarij v carski službi

Ko se je Karbonarij pripeljal v Moskvo, se je najavil pri carju. Izročil mu je pismo cesarja Leopolda I. od 24. oktobra 1688. Car je nato ukazal, da ga bogato obdarijo (dobil je 70 rubljev, srebrni jedilni pribor, soboljev kožuh v vrednosti 45 rubljev, malinov žamet, atlas, prtljaga in še več drugih stvari).³⁹ Dvorna pisarna pa mu je zagotovila denarna sredstva za splošne potrebe (po ustaljeni navadi), poleg tega je določila še posebno nagrado.

Zbližanje Karbonarija s carjem bi kmalu pripeljalo do popolnega medsebojnega zaupanja, če ne bi njuno zvezo omračila velika zaskrbljenost carskega tajnega oddelka »Posoljskega prikaza« (poslaniškega urada, Gesandtschaftskanzlei), ki je nenadoma odkril v zvezi s Karbonarijem zelo neprijetne stvari. Šlo je namreč za njegovo dopisovanje z dunajskimi jezuiti, kar je bil tudi vzrok, da je nanj padel sum, češ da vzdržuje zveze tudi z moskovskimi jezuiti, ki so načrtovali spreobrniti Rusijo v katoliško vero in bili zelo nenaklonjeni carjevi politiki ter njegovim reformam, celo sovražni so bili do njih. Gojili pa so tajne stike s caričino Sofijo, ki je bila internirana v nekem samostanu v bližini Moskve in bila pri bratu carju v veliki nemilosti zaradi svojih zvez z zarotniki-strelci, ki so na tihem pripravljali nov upor in načrtovali umor carja. Moskovski jezuiti so se znašli v posebno neprijetnem položaju zaradi svojih navad mešanja v politiko. Iz prestreženih in prebranih pisem je bilo očitno, da so aktivno delovali pri pridobivanju spreobrnjenecv in pri obveščevalni dejavnosti v prid neki tuji državi, ki je imela velika poželenja zlasti po azijskih predelih Rusije.⁴⁰

Katoliška cerkev je na začetku 1689 gradila najrazličnejše načrte v zvezi z Rusijo. Generalna kongregacija »Congregatio de propaganda fide« v Rimu je delovala v smislu urejanja diplomatskih predstavništev ne le v Moskvi, temveč tudi v Smolensku in krajih, ki so neposredno mejili na Poljsko.⁴¹

Zaradi omenjenih dejstev sta bila Karbonarij in še neki trgovec Suslov zaslišana. Suslov se je v tistem času celo pripravljal na potovanje na Dunaj. Bil je pri tajnem vladinem oddelku slabo zapisan, ker je bilo znano, da vzdržuje stalne stike z moskovskimi jezuiti. Po zaslišanju, ki je

³⁵ W. Richter, gl. navedeno delo v op. 24, str. 390.

³⁶ N. G. Ustrjanov, Istorija carstvovanija Petra Velikogo. S. Peterburg 1858, Tom III., str. 626.

³⁷ E. Winter, Russland und das Papsttum. Berlin 1961, str. 118.

³⁸ ARS arh. IX/2, Privatniki: Voglar-Carbonarius Gregor, A LXIII, 1038.

³⁹ W. Richter, gl. v op. 24 navedeno delo, str. 125.

⁴⁰ D. Tolstoj, Rimski katolicizem v Rossii. S. Peterburg 1876, str. 111.

⁴¹ E. Winter, gl. v op. 37 navedeno delo, str. 124.

trajalo več dni, so oblasti prepovedale obema, da se sestajata z jezuiti (Karbonarij pa z njimi nikdar ni prekinil stikov).⁴² Jeseni 1689 so bili jezuiti izgnani iz Moskve.

Po pričevanju avstrijskega poslanika v Moskvi Ivana Ignacija Kurtza je bil Karbonarij privržen katoličan in se je nenehno prizadeval, da bi obvaroval in utrdil rimsko-katoliško Cerkev v Moskvi. Pri oblasteh je celo dosegel sporazum, s katerim so katoličani v Rusiji dobili podobne pravice, kot so jih imele druge veroizpovedi. Tako so na sestanku, ki je bil 1699 na avstrijskem poslaništvu in katerega so se udeležile pomembne tuje osebnosti, ki so živele v Moskvi (general Cordon, njegov sin polkovnik ruske vojske, polkovnik Acchenton, polkovnik de Grege, dva misijonarja, jezuit Pavel Jarosch, dr. Karbonarij in Gvasconi) razpravljali o vzdrževanju katoliške Cerkve in Društva katoličanov v Moskvi. Finančno skrbništvo o cerkvi so zaupali polkovniku Jakobu Gordonu in zdravniku dr. Karbonariju. Končno je Karbonariju uspela prenovitev katoliške



*Karbonarijev plemiški grb
(s 6. strani plemiške diplome v ARS)*

⁴² J. G. Korb, *Diarium itineris in Moskoviam perillustris ac magnifici Domini Ignatii Christophori nobilis Domini de Guarient Rall Sacri Romani Imperii regni Hungariae equitis, sacrae Caesareae majestatis consilarii Aulico-Belici ab augustissimo invistissimo Romanorum imperatore Leopoldo I. ad sarenissimum ac potentissimum tzarum magnum Moscoviae ducem Petrum Alexiovicium anno 1689 ablegati extraordinarii descriptum a Joannae Georgio Korb, Vienna (1700–1701);* (ruski prevod – J. G. Korb, *Dnevnik putešestvija v Moskoviju (1698–1699)*. S. Peterburg 1906, str. 62 in dalje.

cerkve v Moskvi.⁴³ Zaradi goreče privrženosti in neomajne zvestobe cesarju ter obrambe katoliške vere in Cerkve ga je Leopold I. leta 1694 povišal v plemiški stan. Grigorij Oglar si je izbral ime »Carbonarius de Wiesene(ck)gg ali Biesenegg« (po legi rojstne hiše na vogalu travnika v Naklem).

Plemiška diploma,⁴⁴ ki jo je Karbonarij prejel, vsebuje 10 pergamentnih listov, ki so z obeh strani popisani z latinskim tekstom: pričajo o Karbonarijevih velikih zaslugah pred domovino – ohranil in vzpodbujal je veliko spoštovanje do avstrijskega cesarja in katoliške Cerkve. Na šesti strani diplome je naslikan Karbonarijev grb: to je ščit, ki je razdeljen na štiri enake rdeče in črne pravokotnike. Na obeh črnih pravokotnikih sta upodobljena dvorepa leva, ki držita puščico v šapah. Na rdečih pravokotnikih pa je naslikana plesalka, ki stoji na modri krogli. Nad ščitom se boči v renesančnem stiliziranem slogu viteška čelada v črnorumeni in rdečesrebrni barvi, nad vsem tem je še zlata krona in stoječi lev s puščico.

Karbonariju (in njegovim dedičem) je plemiška diploma dovoljevala rabo imena »Carbonarius de Wiesene(ck)gg (Biesenegg)«. ⁴⁵ Sam pa je bil sočasno imenovan tudi za cesarskega svetnika.

Kot zdravnik se je Karbonarij udeležil 1695 bitke za Azov. Zaradi izredne vneme pri oskrbi ranjencev in bolnikov, zlasti pa zaradi uspešnega zatiranja kuge (izolacija bolnikov, karantena za sumljive osebe) je od carja Petra Velikega prejel signum laudis: bil je odlikovan z visokim redom.⁴⁶ Carju je 1698 priporočil odličnega vojaškega zdravnika Benedikta Zappota iz Benetk, ki je želel sodelovati v bitkah.

Avstrijski veleposlanik Ignacij Krištof Guarient-Rall,⁴⁷ ki je 1698 pripotoval v Moskvo, je Karbonariju sporočil, da je s seboj pripeljal njegovo pastorko Jakobino Sabino Rebeko.

Karbonarij spremlja carja Petra Velikega na potovanjih po Evropi

Karbonarij je 1698 spremljal carja Petra Velikega na potovanjih po Evropi. Ko je car s spremstvom pripotoval na Nizozemsko, je v Amsterdamu obiskal znamenitega profesorja anatomije Frederika Ruyscha (1638–1731). Ogledal si je njegov znanstveni muzej in anatomsko gledališče (thesaurus anatomicus) ter se udeležil njegovih predavanj na univerzi, kjer je demonstriral anatomsko preparirano truplo nekega otročička: na organih je bil nazorno prikazan potek krvnih žil.⁴⁸ Po posebnem postopku je Ruysch vbrizgal barvilo v žile, ki se je nato hitro strdilo, s takšno korozivno tehniko je izdelal večje število anatomskih preparatov krvnega ožilja.

Rabil je pri tem mešanico loja, voska in terpentinovnega olja.⁴⁹ Po Leonardu da Vinciju (1452–1519) in Janu Swammerdanu (1637–1680) je bil Ruysch prvi v Evropi, ki je izvajal takšno tehniko prepariranja. Carju je bilo to zelo všeč in naročil je Karbonariju, da naj izbere najlepše primerke preparatov za zbirko moskovske Mediko-kirurške šole (v Moskvi sta bila 1682 ustanovljena dva hospitalia, kjer so »zdravili bolnike in poučevali zdravnike«).⁵⁰ Za odkup preparatov je bilo zagotovljenih 30.000 nizozemskih guldnov. Ruskemu zdravniku Areskinu, ki je prav tako bil v carjevem spremstvu, je Ruysch zaupno sporočil recept prepariranja krvnega ožilja, za kar je prejel še dodatnih 50.000 nizozemskih guldnov.⁵¹ Car in Karbonarij sta v Leidenu obiskala anatomski muzej imenitnega klinika in pedagoga Hermanna Boerhaaveja (1668–1738); prisostvovala sta njegovim predavanjem in si ogledala mikroskopske preparate Antonya van Leeuwenhoek (1632–1723).

⁴³ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 174.

⁴⁴ ARS, arh. I. Zbirke, Plemiške diplome 2.

⁴⁵ P. Borisov, gl. v op. 19 navedeno delo, str. 552–553.

⁴⁶ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 44.

⁴⁷ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 46.

⁴⁸ P. Pekarskij, Vvedenje v istoriju prosvetščenija v Rossii 18. stoletija. S. Peterburg 1862, str. 36.

⁴⁹ P. Pierro, La conservazione dei pezzi anatomici e dei cadaveri nell' 800 con speciale riguardo al contributo italiano. Atti e memorie della Academia di Storia dell'Arte Sanitaria. S. II A 30 (43 della collez.). 1964, str. 154–162.

⁵⁰ Dujardin – Beaumetz, Russian medical school and the practice of medicine in Russia. Boston Med. Surg. J. 120: 98–101.

⁵¹ A. Brückner, Geschichte Russland bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Band 2, Getha 1913, str. 42.

Kmalu se je ruska medicina približala evropskim vodilnim medicinskim središčem, Padovi in Leidenu, kjer so na univerzah predavali čisto klinično medicino. Pri oblikovanju medicinskega pouka je Rusija prevzela napredno metodologijo pri pouku študentov in mladih zdravnikov ob bolniški postelji, kar v tistem času še ni bilo vpeljano povsod. Oblast je mnoge ruske študente poslala na medicinske študije v Bologno, Padovo, Halle, Leiden, Frankfurt, Jenó in še v druga univerzitetna mesta. Ruska šola za edukacijo zdravnikov (Mediko-hirurgičeskoje učilišče) je bila ustanovljena 1707 pri splošni bolnišnici, kjer so potekale praktične vaje za medicine. ⁵² Študij je trajal 5 do 7 let in se zaključil z javnimi strogimi rigorozi iz anatomije, fiziologije, kirurgije, notranje medicine in porodništva. Kasneje so bile šole reformirane in spremenjene v Mediko-kirurško akademijo (Mediko-hirurgičeskiju akademiju). ⁵³

Car Peter Veliki je v Londonu sprejel v rusko službo poleg specialistov raznih drugih strok še 30 kirurgov, 60 ranocelnikov in večje število lekarnarjev. ⁵⁴

Osební zdravnik je carja moral vedno spremljati na bojna polja, kakor tudi na potovanja po Zahodu. Karbonarija je zelo bremenilo in težilo takšno naporno življenje že zato, ker je bil car še mlad, zdravstveno neoporečen in telesno krepak in ni imel od svojega zdravnika dosti koristi.

Car je iz Anglije odpotoval na Dunaj, kjer ga je že nestrpno pričakoval Leopold I. Ko sta sklenila in podpisala vojaško zvezo proti Turčiji, sta izdelala še podroben načrt vojskovanja. ⁵⁵ Peter Veliki je z Dunaja načrtoval obiskati tudi Benetke, kjer je želel pridobiti doža za vojaško stvar. ⁵⁶ Usoda pa mu je prekrizala načrte: obveščevalna služba je sporočila o novi zaroti strelcev v Moskvi (1698), zato je car prekinil obiske in se nemudoma vrnil v domovino. ⁵⁷

Ko je prispel v Moskvo, je pričel zasliševati upornike. Karbonarij, kot carjev zaupni zdravnik je pogostoma prisostvoval pri zaslišanjih in mučenjih strelcev. Tajnik avstrijskega poslaništva v Moskvi Johann Georg Korb je v svojem dnevniku zabeležil tole zgodbo, ki se je pripetila med zaslišanjem. Po dalj časa trajajočem mučenju je polkovnik upornih strelcev Fedor Kolzakov ⁵⁸ izgubil dar govora in popolnoma onemogel. Zato so prekinili zaslišanje in ga prepustili zdravniški negi. Karbonarij je neopazno pozabil v ječi nož, ki ga je rabil za pripravo zdravil. Zaradi zdravil pa je bil Kolzakov zelo ogorčen, saj so se mu vračale življenjske moči le zato, da bi ga znova grozovito mučili. Zato je pograbil nož in si ga nastavil na vrat z namenom, da prekine življenje in da se na ta način reši vseh nadaljnjih muk. Toda moči so ga izdale, da ni mogel do kraja izvesti svoje namere; zaradi rane, ki si jo je prizadejal, je kmalu okreval in bil ponovno mučen. Toda že po dveh dneh je umrl.

Karbonarij – vojaški zdravnik

Karbonarij je bil 1700 pri obleganju Narve ujet in interniran v švedskem taborišču v Revelu (danes Tallin, Estonka). ⁵⁹ Iz taborišča je v decembru 1701 pisal (v latinščini) na Apotekarskij prikaz (Apotekarski urad) Prokopu Bogdanoviču Voznicinu in ga prosil za denarno pomoč. Nadrobno je poročal o gibanju švedske vojske v bližini ruske meje v Livoniji: armadi, ki je nastanjena v Derptu (danes Tartu, Estonka) in šteje 20.000 mož večinoma kmečkih fantov, poveljuje general-major Schlippenbach; druga armada, ki locira pri Ingriji, ima 12.000 vojakov, večinoma Fincev, poveljuje pa ji general-major Kroniorth. Svoje pismo Karbonarij zaključuje s

⁵² M. J. Lachtin, Ein Blick auf die Anfänge der russischen Medizin, Wien. Med. Wschr. 1928; 78: 1101.

⁵³ B. N. Palkin, Russkije vospitateljnye školy i ih vospitaniki. Moskva 1959, str. 280.

⁵⁴ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 216.

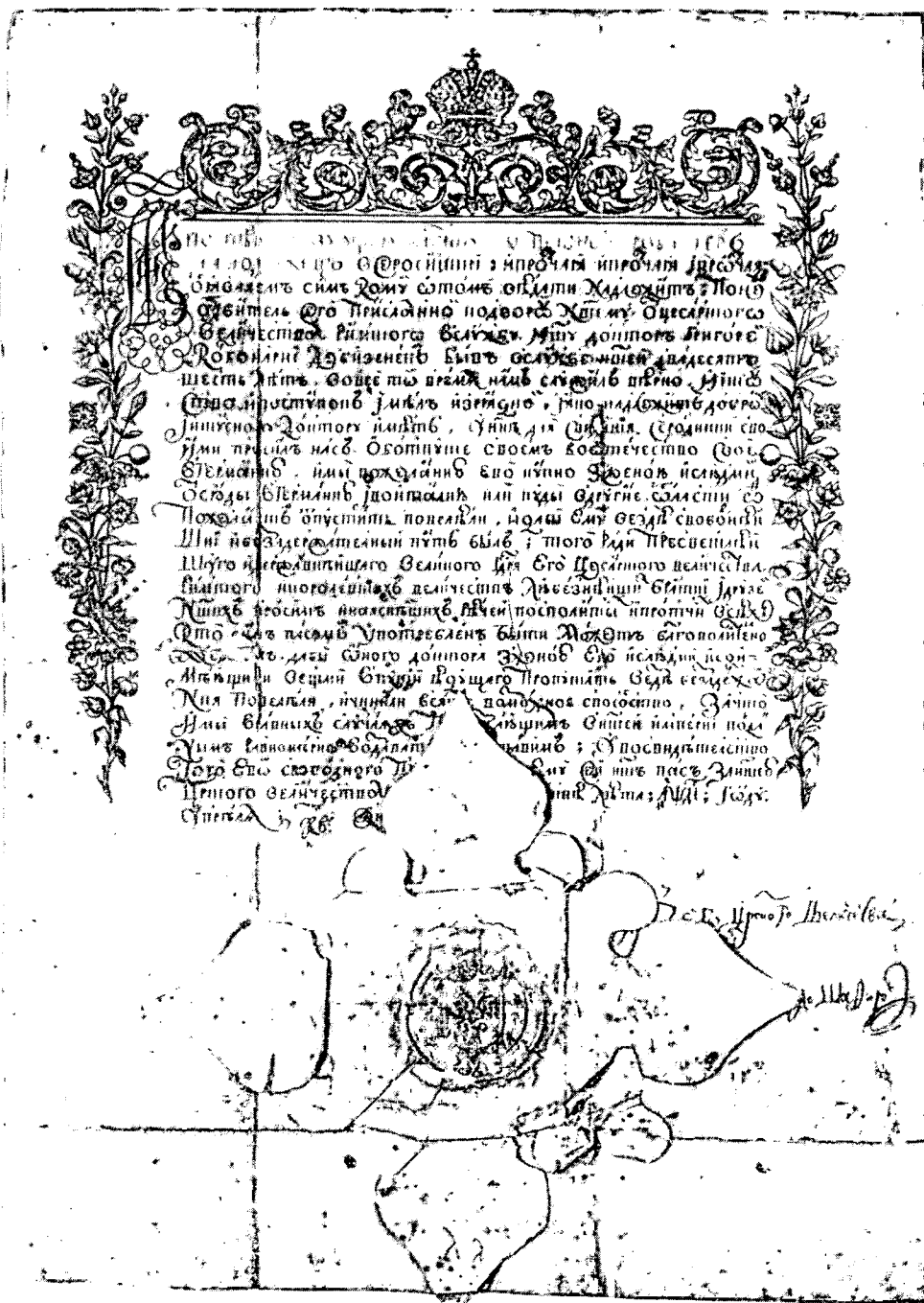
⁵⁵ K. E. Schimmer, Alt und Neu Wien. B. II., Wien 1904, str. 102.

⁵⁶ N. G. Ustrjanov, gl. v op. 36 navedeno delo, str. 123.

⁵⁷ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 225.

⁵⁸ J. G. Korb, gl. v op. 42 navedeno delo, str. 100; Korb je v svojem dnevniku pomotoma imenoval upornega polkovnika strelcev Kolpakov, pravilno Kolzakov.

⁵⁹ J. Strašun, Russkij vrač na vojne. Moskva 1947, str. 27.



Karbonarijev potni list, ki ga je izdala ruska vlada ob njegovi vrnitvi v domovino leta 1714

prošnjo: »Rotim vas, varujte to poročilo, da ne bi prišlo v roke nepoklicanim! Ko mi boste odpisali, bodite previdni, kajti Švedi pisma odpirajo in jih berejo, predno jih jaz dobim...«⁶⁰

Šele na posredovanje cesarja Leopolda I. je bil Karbonarij 1704 izpuščen iz ujetništva. Ko se je vrnil v Moskvo, ga je car Peter Veliki imenoval za vladnega tajnega svetnika. Krajši čas je deloval v Medicinskem uradu. 1706 je prisostvoval otvoritvi nove splošne vojne bolnišnice in kirurške šole v Moskvi, ki jo je vodil dr. Nikolaj Bidloo (sin znanega anatoma Gevarda Bidloo, učenca Boerhaaveja v Leidenu).⁶¹ Karbonarij se je 1709 udeležil slavne bitke pri Poltavi. Ko je izbruhnila kuga med obleganci Revela, je uspešno zatrl epidemijo. Z vojsko je bil tudi pri zavzetju Viborga in Rige, v 1711 pa v vojni s Turčijo.⁶² Kmalu je car Peter Veliki zasedel Litvo, Estonijo, Latvijo, Karelijo in Finsko.

Od vlade je Karbonarij dobil naročilo, da piše na Dunaj in prosi dvornega zdravnika Ilmera, da pošlje v Moskvo izkušenega lekarnarja. Do 1714 je Karbonarij deloval v moskovski Medicinski upravi in je po 26 letih nepretrgane in vestne zdravniške službe v Rusiji zaprosil carja za razrešnico in vrnitev v domovino. Prejel je potni list: »... Skozi 26 let Nam je zvesto služil in se odlikoval kot izredno nadarjen zdravnik... Prosi nas, da ga razrešimo službe, ker bi se rad vrnil v svojo domovino v Nemčijo, in Mi ga odpuščamo z njegovo ženo in z vsemi njegovimi stvarmi vred, da lahko potuje v Nemčijo in Italijo, ali kamor bi želel... povsod naj se ga brez ovir pusti potovati...« Ruskemu originalu, ki ga je podpisal tajnik carskega dvora Mihajlo Šafirov, je bil priložen še latinski prevod listine.⁶³

Karbonarijev odhod iz Rusije, vrnitev v domovino in njegova smrt

Karbonarij je 9. decembra 1715 zapustil Rusijo. Sredi marca 1716 je pripotoval domov, vendar je po težki in naporni vožnji zelo obnemogel in hudo zbolel. Zdravil ga je na njegovem domu v Naklem zdravnik dr. Gottfried Heine (Heyne) iz Kranja.⁶⁴ Stanje njegove bolezni se je čez čas nekoliko izboljšalo, vendar proti koncu leta zopet poslabšalo. Zato je generalnemu vikarju in operozu Ivanu Jakobu Schillingu naročil, da sestavi oporoko: dvema sinovoma Nikolaja Schimkovza (Šinkovca), ki sta bila na študijah na Dunaju, je določil 600 gld letne štipendije.⁶⁵ Cerkvem in kongregacijam v Celovcu, Gradcu in na Dunaju je zapustil večjo vsoto denarja. Zdravniku Heineju je poklonil zdravniški instrumentarij in ročno lekarno, nečaku duhovniku Andreju Oglarju je zapustil svojo bogato knjižnico. Rojstni vasi Naklo je daroval 5.000 gld za izgradnjo vodovoda. (Kasneje je tudi duhovnik Josip Kos (Kuss) zapustil 1.500 gld. za vzdrževanje vodovoda.) Dne 2. februarja 1717 je dr. Gregorij Karbonarij (Carbonarius) de

⁶⁰ W. Richter, gl. v op. 24 navedeno delo, str. 154.

⁶¹ J. Čistovič, *Istorija pervyh medicinskih škol v Rossii*. S. Peterburg 1883, str. CLXXII.

⁶² W. Richter, gl. v op. 24 navedeno delo, str. 385.

⁶³ ARS arh. IX/2 Privatniki 2, Voglar-Carbonarius Gregor, Prov. A LXIII, 1037. –

Potni list dr. Gregorija Karbonarija

Božjemu pospeševanju milostiju Mi Petr pervij, car i samodržec vserosijskij, i pročaja, i pročaja, i pročaja: objavljam sim, komu o tom vedati nadležit, poneže obavitelj sego, prislanu ko dvoru Našemu ot cesarskogo veličestva Rimskogo v službu Našu doktor Grigorej Karbonarij de Bizenek biv v službe Našej dvadesjat šest let, vo vse to vremena Nam služil verno i iskustvo i postupok imel izrjadno, jako nadležit dobromu i iskusnomu doktoru imetj.

A nine dlja svidanija s srodniki svojimi prosil Nas ob otpuske svojem vo otečestvo svoje v Germaniju, i Mi po želaniju jevo kupno z ženoju i s ljudmi ostjudi v Germaniju i vo Italiju ili kudi v drugije oblasti on poželjajet odpustitj povelili, i da bi jemu vezde svobodnejšij i bezzadržateljnij putj bil, togo radi presvetljejšago i deržavnejšago velikogo carja Jego cesarskogo veličestva Rimskogo i korolevskih veličestv ljubeznježših bratij i družej Naših prosim i najjasnejših rečej pospolitih i protčih vseh, kto sim pasom upotreblen biti možet blagovoliteljno želajem, da bi onogo doktoro z ženoju jevo i s ljudmi i soimejuščimi veščami v puti jeduščago propuskatj vezde bez zadržanija povelj i činili vsjakoje vozmožnoje sposobstvo, zaeto i Mi v ravnih slučajah projezžajuščim v Našej imperiji poddanim ravnomoerno vzdavatj ne ostavim. A vo svidetelstvo togo jevo svobodnogo projezdu dan jemu sej Naš pas za Našeju carskogo veličestva pečatju.

V Moskve leta 1714, aprila 22. dnja.

Po ukaz. jego carskogo veličestva podpisal sekretar

Mihajlo Šafirov

⁶⁴ J. Parapat, *Letopis mesta Kranjskega (1788–1870)*. Letopis Matice Sloven. Ljubljana 1870, str. 125.

⁶⁵ ARS XLIV, Privat. arh., fasc. 7 (J. Polec, Izpisek iz dr. Karbonarijeve zapuščine, 11.2.1717).

Wisene(ck)gg umrl.⁶⁶ Nakelčani so sredi vasi sezidali 1765 kapelico v spomin na Karbonarija, ki ima na pročelju tale kronografikon: GregorIVs CarbonarIVs has aqVas prIor fVnDaVIt, IosephVs KVss serVaVIt In bonVm VICInIae.⁶⁷

Zaključek

Naše raziskave niso potrdile domnev nekaterih slovenskih in tujih Karbonarijevih biografov, da je 1714 potoval kot opolnomočeni carski poslanec k papežu v Rim zaradi razgovorov v zvezi z ekumenskim gibanjem in uresničenjem organiziranja uniatske Cerkve v Rusiji.

Za take trditve manjkajo primarni viri. Iz podatkov, ki so nam trenutno na voljo, ni razvidno, da bi bila Karbonariju poverjena ta težka diplomatska naloga. Iz dosegljivih virov, literature in besedila v potnem listu niti ni sledu o omenjeni problematiki. Za takšno nalogo je ruska vlada imela svojo diplomatsko službo tudi pri sv. Stolic. Iz zgodovinskih dejstev je znano, da je pri carju Petru Velikemu šlo za popolnoma drugačno stvar, ki z vprašanjem Cerkve ni imela nobene zveze. Znano je npr., da so nekateri katoličani, ki so potovali v Rusijo (npr. v tistih časih najbolj viden carjev general Patrik Gordon, idr.), skušali vzbuditi pri carju simpatije do rimsko-katoliške Cerkve. Toda car je papeža imel za nenaklonjenega do Rusije in za posebno nevarnega, zlasti še zaradi njegovih teorij o odnosih med svetno in cerkveno oblastjo. Carjevi predsodki do katoliške Cerkve, posebno do papeža, so ostali ves čas njegove vladave nespremenjeni, dasi so nujne potrebe ruske države ukazovalno narekovala versko strpnost do vseh verstev, vendar le pod pogojem, da njihovi predstavniki ne bodo sovražno razpoloženi do Rusije.⁶⁸

Car Peter je bil skrajno zainteresiran za razbitje turške moči. Okoli 1670 se je Osmanski imperij pripravljaj na vojno z Rusijo in Poljsko,⁶⁹ zato so ruski državniki resno razmišljali o ustanovitvi velike evropske koalicije, do katere pa v resnici ni prišlo. Spomladi 1684 je Sveta liga (papež, Benetke, Avstrija in Poljska) zahtevala, da bi tudi Rusija pristopila k njej. Avstrijski izredni poslanik Kurtz, ki je potoval v Moskvo, je od cesarja dobil najbolj nedvoumna navodila glede vojaškega dogovora med Avstrijo in Rusijo, ki je točno določal skupno delovanje pri nadaljnjem vojskovanju s Turčijo. Car Peter je upal, da ga bo papež to pot podprl v njegovih prizadevanjih, da bi pridobil Leopolda I. na svojo stran in da bi ga prepričal o obojestranski koristnosti usklajenega delovanja proti Turčiji. Po drugi strani pa je splošno znano dejstvo, da je bil car Peter samodržec velikega kova, ki poleg sebe ni trpel nobene druge vladavine, ne svetne ne cerkvene. V cerkveni oblasti je izrecno videl le svojega tekmeca. Zakonodajni spisi iz začetka 18. stoletja so utrdili neomajni značaj carske oblasti: Njegovo veličanstvo je absolutistični vladar, ki nikomur na svetu ne odgovarja za svoja dejanja, razen Bogu.⁷⁰

Bil je sicer bolj blagohoten do luteranstva, ker je menil, da narodna cerkvena organizacija ne sme biti odvisna od dogem in se mešati v državnopravne posle. Zato je po smrti patriarha Adriana 1700 ukinil patriarhat in ustanovil sv. Sinod, ki je bil pod strogim nadzorstvom vladarja. Car je bil svetni in cerkveni poglavar.⁷¹ Odvisnost cerkvene hierarhije in samovoljno mešanje oblasti v kanonsko pravo se je očitovale 1717 na zborovanju teologov na Sorboni. O tem poroča npr. P. Pekarski, ki piše v svoji razpravi *Uvod v zgodovino prosvete v Rusiji v 18. stoletju*: »Obisk Petra Velikega na Sorboni je bil zelo zanimiv. Francoski teologi so namreč brez podlage gojili upanje, da se bo dalo Rusijo spreobrniti v rimsko-katoliško vero, dasi se je car med svojim obiskom na Sorboni obnašal tako, da ni bilo niti sence o kakem upanju...«⁷²

⁶⁶ Die 2. februarii anno 1717 hora prima pomeridiana pie in Domino obovit sacramentis omnibus cum magna devotione perceptis Perillustis Dominus Gregorius Carbonarius de Wiesenegg aetatis suae 70. annorum. Krainburg, Sterberegister, anno 1717.

⁶⁷ J. Vrhovnik, A. Kobler, *Zgodovina Nakelske fare*. Ljubljana 1885, str. 116.

⁶⁸ E. Winter, gl. v op. 37 navedeno delo, str. 120.

⁶⁹ E. Winter, gl. v op. 37 navedeno delo, str. 115.

⁷⁰ P. Miljukov, *Istorija Rusije*, Beograd 1939, str. 305.

⁷¹ N. G. Ustrjalov, gl. v op. 36 navedeno delo, str. 90.

Popolnoma neosnovana misel bi bila, da bi car spremenil svoje mišljenje. To potrjuje tudi zgodovinar S. Solovjev, ki pravi, da se je po sestanku s poljskim kraljem Avgustom II. pri Biržah 1701 car Peter udeležil slavnostne maše v katoliški cerkvi. Ob tej priliki mu je neki poljski senator pripomnil, da je zdaj združitev obeh Cerkva, pravoslavne in katoliške, v njegovih rokah. Car pa je pri tem zmajal z glavo, se nasmehnil in lakonično dejal prek prevajalca: »Bog je dal carjem in cesarjem oblast nad narodi, toda nad vestjo stoji Kristus, zato je združitev obeh Cerkva v božjih rokah... Sem pač vojak in ne mešam se v bogoslovje...«⁷³

Zusammenfassung

Dr. Gregorij Karbonarij (Oglar, Voglar) de Wiesenegg (1651–1717), Arzt und Diplomat

Peter V. Borisov

Dr. Gregorij Oglar (Voglar) aus Naklo (Naklas), Karbonarij (Carbonarius) genannt, war als Arzt in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts tätig, als *magister sanitatis* in der Steiermark, vor allem in Friedberg, Hartberg, Vorau und zuletzt in Radgona (Radkersburg), wo er große Erfahrungen bei der Eindämmung der Pest sammelte. Durch ununterbrochene Türkeneinfälle verbreitete sich nämlich diese Krankheit in zahlreichen Wellen auch in das slowenische Gebiet. Von den schlimmsten Epidemien wurde dieses Gebiet im 16. und 17. Jahrhundert heimgesucht. Wegen der bedeutenden Erfolge bei der Eindämmung dieser Krankheit in den slowenischen Ländern, die Karbonarij durch gezielte Quarantänemaßnahmen für seuchenverdächtige Personen und durch Einrichtung von Lazaretten für angesteckte Personen errang, wurde er durch Verordnung der Landstände in Graz zum Protomedikus für Steiermark und Kärnten ernannt. In Radkersburg heiratete er und blieb bis 1687 als Protomedikus tätig.

Er meldete sich auf eine Ausschreibung der russischen Regierung, die Ärzte benötigte, und reiste im Jahre 1688 nach Rußland. In Moskau wurde er Leibarzt des Zaren Peters des Großen. Mit dem Zaren reiste er in die Niederlande, nach England und nach Wien. Wegen seiner Verdienste im diplomatischen Bereich und wegen seiner Sorge für die katholische Kirche in Moskau wurde Karbonarij von Kaiser Leopold I. in den Adelsstand erhoben. Er wählte den Namen Carbonarius de Wisene(ck)gg (Bisenegg). Als Geheimerzt des Zaren war er bei Verhören von aufständischen Scharfschützen anwesend, die er nach der Tortur wieder zum Bewußtsein bringen mußte.

Als Militärarzt nahm er an zahlreichen Schlachten teil und wurde 1700 bei der Narva von den Schweden gefangengenommen und in die Gefangenschaft verschleppt. Von dort schickte er der russischen Regierung Geheimmeldungen über Bewegungen und Umfang der schwedischen Armee. Erst durch Vermittlung des Kaisers Leopold I. wurde er 1704 aus der Gefangenschaft entlassen, kehrte nach Moskau zurück und war einige Zeit in der Moskauer Medizinischen Verwaltung tätig. In der Umgebung von Revel kämpfte er gegen die Pest, die unter den Belagerten ausgebrochen war.

Im Jahre 1714 – nach 26 Dienstjahren – bat er den Zaren um Entlassung, kehrte in seine Heimat zurück (Anfang 1716) und starb 1717 in seinem Elternhaus in Naklo (Naklas) bei Kranj (Krainsburg).

⁷² P. Pekarskij, gl. v op. 48 navedeno delo, str. 35.

⁷³ S. Solovjev, Istorija Rossii s drevnejših vremen. Knj. VII., Moskva 1962, str. 627.